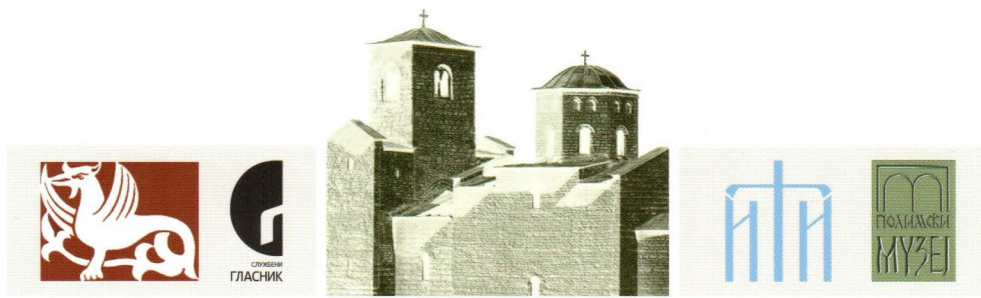

ЂУРЂЕВИ СТУПОВИ И БУДИМЉАНСКА ЕПАРХИЈА

ЗБОРНИК РАДОВА

БЕРАНЕ · БЕОГРАД 2011

ОНИМИ БУДИМ, БУДИМЉА, БУДИМЉЕ

Јованка Радић

УДК 811.163.41'373.21

Ајсѝракиѝ. У раду се трага за етимологијом и мотивационом основом онима *Будимља*, при чему се уважава народно предање о постојању града *Будима* („Будим град“) на брду Градац код данашњег села Будимља. Посебна пажња се посвећује могућности да оним *Будим* по пореклу представља пасивни партицип презента глагола *будѝи* (*се*), познат старословенском (и руском) језику: **bud-itъ* 'онај који се лако буди (/брзо мисли и реагује), „будљив“'. У оквиру разматрања творбене структуре форми *Будимља* и *Будимље* указује се на тесну категоријалну повезаност прасловенских суфикса *-јь* и *-ѝје*.

Кључне речи: топоним, етимологија, творба, пасивни партицип презента, *Будим*, *Будимља*, *Будимље*, **buditi*, суфикси *-јь* и *-ѝје*.

Потврде

Савремени ојконим *Будимља* (име села у близини Берана, Црна Гора) у средњовековним писаним изворима у континуитету је потврђиван као обласно име (назив жупе), односно као седиште епископије. Потврде већином упућују на лик који одговара савременом ојкониму, мада се међу придевима бележе и они којима у творбеној основи стоји *Будим-*.

Сѝпаре ѝотѝврде

Именица

- Оснивачка хрисовуља манастира Дечана, 1330. година:¹ „село Бръмоша: мѝга Ёрѝнѝмъ Горамъ мѝгю Плавомъ и Боудѝиломъ конъ Кознега Хръбѝта оу локвоу...“
- Летописи српски у издању П. Ј. Шафарика (1851): „Ргъvoslavъ създа сръковъ sv. Georgija въ Budimlѝ“; поред још једне потврде — и *Budimlje*, бележи се и — и *Budimi*.²

Придев

- Светостефанска хрисовуља краља Милутина, 14. век, Истанбул, 8967: *нѝп(н)ск(о)пъ зѝтъскын мѝханъ ... боудѝилъскн нѝкола*.
- Компилација хрисовуље манастиру Хиландару (са аутобиографским казивањем) краља Милутина из 15. века, Хиландарски свитак бр. 6, р. 357: *еп(н)ск(о)пъ зѝт(ь)скын мѝханъ ... |³⁵⁷... боудѝилъскын |³⁵⁸ нѝкола*.
- Збирна хрисовуља краљева Милутина и Душана, 14. век, Хиландарски свитак бр. 10, р. 74: *съ |⁷¹ всѝмн еп(н)ск(о)пы сръѝкынѝн ... |⁷⁴... ѝп(н)ск(о)подъ боудѝилъскымъ герѝманомъ*.

* Јованка Радић, Институт за српски језик САНУ, e-mail: jovanika.radic@gmail.com

Прилог је рађен у оквиру научноистраживачког пројекта 178030, који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ П. Ивић, М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976.

² Према: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, обрађује Ђ. Daničić, JAZU, Zagreb 1881: *Budimlja* (даље RJA).

- Живојин краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило и други, на свијет издао Ђ. Даничић, у Загребу 1866, 169–170, препис из 16. века: дасть кѣмѣ нѣкоторою чѣсть цѣлоу отъ дрѣжавы жупы бодиньскыи.
- Ђ. Даничић³ сматра да придевске форме типа *budimski* или *budimskyje* (са творбеном основном *Vudim-*), које се бележе „у рознијим рукописима“, долазе грешком.
- Крајем 15. века на простору средњовековне жупе *Будимља* турска управа формира две административне јединице, нахије *Комнин* и *Зла ријека*.⁴ У то се време, у турском попису из 1485. године, ипак наводи да села нахије *Комнин*,⁵ међу којима је и село Будимља (могло се рачунати као „*Vudimilja* или *Vudimile*“),⁶ припадају *Будимљи* („подручна Будимљи“). То говори да се оним *Будимља* тада одржавао и као ојконим (*Будимља* или *Будимље*), и као назив области (хороним *Будимља*). Потпуно губљење ове друге, добро посведочене хоронимске вредности онима вероватно је повезано како са једновременом забраном да се у Будимљи поставља митрополит (забрана уследила после свирепог убиства митрополита будимљанског Пајсија од стране Турака, 1654),⁷ тако и са свеобухватном сменом становништва која је отпочела после неколике деценије (Велика сеоба Срба).

Новије ишвјерге

- Изгледа да се наша Будимља не бележи у *Српском рјечнику* Вука Караџића (1852): он бележи „*Будимље*, п. село близу Сјенице код воде Вапе“.
- Ђ. Даничић у *РЈА* бележи *Vudimlja* f., као „име мјестима. а) мјесто на Лиму између Плава и Бијелог Поља, негда главно мјесто Жупи која се по њој звала *budimajska* и столица владицанска с црквом св. Ђурђа, сада село. Спомиње се од XII вијека [...], сада и у средњем роду *Vudimlje*. б) село у Босни у округу Сарајевском“.
- И РСАНУ бележи два лика овога ојконима: једном према *РЈА* као *Будимља ж* („место на Лиму, некадашња жупа и седиште владика; данас село (РЈА)“), а други пут као *Будимље*, и као да је реч о другом, а не о истом селу („село у Црној Гори, код Иванграда“).

Ономастичка истраживања

У организацији Одбора за ономастику САНУ прикупљена је грађа из Доњих Васојевића, што је данас преовлађујући назив за нижи и отворенији део лимске долине, у којем је и село Будимља. Према записима које је сачинио Божидар Зоњић, професор из Андријевице, данас је устаљен изговорни лик *Будимља*, од којег је ктетик *будимски*, а етници *Будимљанин*, *Будимљанка*. Придевску форму *будимски* садрже и топоними „*Будимска ријека* — десна притока Лима, доњи ток Дапсићке ријеке“ и „*Будимско њродље*, сеоско гробље у Шеру“, где је и „*Црквина* (остаци цркве из IX вијека)“. Исти записивач бележи и полусложеницу *Будим-џрад*, као назив локалитета који живи у народном предању: каже се да је на брду *Градац* — „голо брдо које се уздиже са сјевероисточне стране села“ — био лоциран *Будим-џрад*. Као неак-

³ *РЈА*: *budimajski*.

⁴ Г. Томовић, *Жупа Будимља*, Милешевски записи 5 (Пријепоље 2002) 63, 71.

⁵ Или „нахија *Комнин*“, М. Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на њочешку њурскоја доба*, Ономатолошки прилози IV (1983) 78.

⁶ *Истио*, 78. Село *Будимља* (или *Будимље*) у то време је бројало 46 кућа (изузев 3 муслимана, сви хришћани) и било је „прво и главно место у Будимљи“, са тргом (пазаром) и „великим укупним приходом од 8862 акче“, Томовић, *нав. дело*, 70.

⁷ Нови митрополит је постављен 1709, после пуних 55 година *Будимљански архиепископи*, Свевиђе — лист Епархије будимљанско-никшићке за вјеронауку... VII, 63 (Никшић 2010) 21–24.

центрована сложеница, назив се бележи у опису локалитета *Листире* — „јужна страна Граца, на чијем мјесту је била тврђава Будимград“.

На истом простору су, дакле, током времена потврђена три вишеструко повезана онима, са неједнаком топономастичком вредношћу и са неједнаком учесталošћу: (1) *Будим* као ојконим из народног предања — по правилу у синтагматској (полусложеној) форми *Будим-град*,⁸ и као творбена основа савременог (спорадично и старог) ктетика (*будим-ски*), (2) *Будимља* као стари хороним (и ојконим) и савремени ојконим; и најзад, (3) *Будимље* као варијантни лик ојконима *Будимља*, углавном у новијим писаним изворима. Полазећи од тога да и у старим писаним изворима и у савременом живом говору овога краја преовладава форма *Будимља* — логично је претпоставити да спорадична форма *Будимље* представља запис „са стране“.⁹

Ипак, остаје могућност да су ове три именичке форме у неком периоду представљале три различита онима: *Будим* град, *Будимља* — област (жупа и епископија), и *Будимље* — село у близини Будима. Сигурно сведочанство о истовременом животу хоронима *Будимља* и ојконима *Будимља* или *Будимље* (исп. „*Budimilja* или *Budimile*“) представља поменути турски попис из 1485. године.

Оними са кореном *буг-*

Антропоними. Корен *буг-*, који се обично везује за *бугиџи* или *бгеџи* („ie. **būdh-* > slav. *būd-*“, „пријевојни степен ie. *bhoudh > praslav. *bud-*“),¹⁰ учествује у многим изведеним и сложеним личним именима: *Budiša*, *Budimko*, *Budimil*, *Budimir*, *Budis(l)av*, *Budivoj*, *Budman*, *Budmir*, *Radobud* и сл.¹¹ Као мушка лична имена посведочени су и облици *Будин* и *Будина* (РЈА), док је форма *Будим* посведочена само као презиме (РЈА), дакле, не и као мушко лично име.

Топоними. РЈА бележи три топономастичке вредности ојконима *Budim* на хрватско-српском језичком простору: „а) grad u Ugarskoj, b) dva sela u Hrvatskoj: jedno u podžupaniji jastrebarskoj a drugo u varaždinskoj“, и исто толико вредности изговорне варијанте са финалним *н м. м.*: *Budin m* „Ime mjestima, isporodi Budim [...], b) U hrvatskom primorju kod Bakra mjesto na kom je bio vinograd XV i XVI vijeka [...] c) neko mjesto u Slavoniji u požeškoj županiji“. Топоними *Будим*, *Будин*, *Будимља* и сл. бележе се и на другим странама.¹²

У подлози савремених сателитских снимака бележе се три потврде онима *Будим* на српском језичком простору: 1) брдо на ободу Книнског поља, 2) брдо у Босни, и 3) у топономастичкој синтагми *Будим до* (Босна).

⁸ Уп. „По предању, Будимља се звала Будим-град, а остаци тога старог града су на брду Градац“, Томовић, *нав. дело*, н. 13.

⁹ Аутор текста *Будимљански архијереји...* наш ојконим скоро доследно употребљава као да је *Будимље* (ср. р.), а не *Будимља* (уп. „у Будимљу“, 23).

¹⁰ Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, JAZU, Zagreb 1971: *bdjeti*. Иста се основа етимолошки повезује и са *биџи*, *Этимологический словарь славянских языков*, Академия наук СССР — Институт русског језика, Москва 1974 — (Эсся): *Budimirь*.

¹¹ В. М. Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Matica hrvatska, Zagreb MMVI; Пешикан, *нав. дело*, 123; Skok, *нав. дело*, *bdjeti*.

¹² В. О. Иванова, *Речник на топонимиие во областа њо сливој на Брејалница*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 1996: *Будица*; М. Detelić, *Epski gradovi*, Beograd 2007, 75; М. Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljopisnih imen*, Ljubljana 2009: *Budanje*.

- *Живоїи краљева и архиепискоја срїских*, написао архиепископ Данило и други, на свијет издао Ђ. Даничић, у Загребу 1866, 169–170, препис из 16. века: дасть кдоу нѣкотороюу чєсть цаллоу отъ дрѣжавы жоупы боудницьских.
- Ђ. Даничић³ сматра да придевске форме типа *budimski* или *budimskyje* (са творбеном основном *Vudim-*), које се бележе „и рoзнијим rukopisima“, долазе грешком.
- Крајем 15. века на простору средњовековне жупе *Будимља* турска управа формира две административне јединице, нахије *Комнин* и *Зла ријека*.⁴ У то се време, у турском попису из 1485. године, ипак наводи да села нахије Комнин,⁵ међу којима је и село Будимља (могло се рашчитати као „*Vudimlja* или *Vudimile*“),⁶ припадају *Будимљи* („подручна Будимљи“). То говори да се оним *Будимља* тада одржавао и као ојконим (*Будимља* или *Будимље*), и као назив области (хороним *Будимља*). Потпуно губљење ове друге, добро посведочене хоронимске вредности онима вероватно је повезано како са једновременом забраном да се у Будимљи поставља митрополит (забрана уследила после свирепог убиства митрополита будимљанског Пајсија од стране Турака, 1654),⁷ тако и са свеобухватном сменом становништва која је отпочела после неколике деценије (Велика сеоба Срба).

Новије иошверге

- Изгледа да се наша Будимља не бележи у *Срїском рјечнику* Вука Караџића (1852): он бележи „*Будимље*, п. село близу Сјенице код воде Вапе“.
- Ђ. Даничић у *РЈА* бележи *Vudimlja* f., као „ime mjestima. а) mjesto na Limu između Plava i Bijeloga Pola, negda glavno mjesto Župi koja se po њoj zvala *budimljska* i stolica vladičanska s crkvom sv. Đurđa, sada selo. Spomiње se od XII vijeka [...], sada i u sredњem rodu *Budimlje*. б) selo u Bosni u okrugu Sarajevskom“.
- И РСАНУ бележи два лика овога ојконима: једном према *РЈА* као *Будимља ж* („место на Лиму, некадашња жупа и седиште владика; данас село (РЈА)“), а други пут као *Будимље*, и као да је реч о другом, а не о истом селу („село у Црној Гори, код Иванграда“).

Ономастичка истраживања

У организацији Одбора за ономастику САНУ прикупљена је грађа из Доњих Васојевића, што је данас преовлађујући назив за нижи и отворенији део лимске долине, у којем је и село Будимља. Према записима које је сачинио Божидар Зоњић, професор из Андријевице, данас је устаљен изговорни лик *Будимља*, од којег је ктетик *будимски*, а етници *Будимљанин*, *Будимљанка*. Придевску форму *будимски* садрже и топоними „*Будимска ријека* — десна притока Лима, доњи ток Дапсићке ријеке“ и „*Будимско гробље*, сеоско гробље у Шеру“, где је и „*Црквина* (остаци цркве из IX вијека)“. Исти записивач бележи и полусложеницу *Будим-џрад*, као назив локалитета који живи у народном предању: каже се да је на брду *Градац* — „голо брдо које се уздиже са сјевероисточне стране села“ — био лоциран *Будим-џрад*. Као неак-

³ *РЈА*: *budimljski*.

⁴ Г. Томовић, *Жуџа Будимља*, Милешевски записи 5 (Пријепоље 2002) 63, 71.

⁵ Или „нахија Комнен“, М. Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на иочейку шурскоја гоба*, Ономатолошки прилози IV (1983) 78.

⁶ *Истио*, 78. Село *Будимља* (или *Будимље*) у то време је бројало 46 кућа (изузев 3 муслимана, сви хришћани) и било је „прво и главно место у Будимљи“, са тргом (пазаром) и „великим укупним приходом од 8862 акче“, Томовић, *нав. дело*, 70.

⁷ Нови митрополит је постављен 1709, после пуних 55 година *Будимљански архијереји*, Свевиђе — лист Епархије будимљанско-никшићке за вјеронауку... VII, 63 (Никшић 2010) 21–24.

центована сложеница, назив се бележи у опису локалитета *Листире* — „јужна страна Граца, на чијем мјесту је била тврђава Будимград“.

На истом простору су, дакле, током времена потврђена три вишеструко повезана онима, са неједнаком топономастичком вредношћу и са неједнаком учесталошћу: (1) *Будим* као ојконим из народног предања — по правилу у синтагматској (полусложеној) форми *Будим-град*,⁸ и као творбена основа савременог (спорадично и старог) ктетика (*будим-ски*), (2) *Будимља* као стари хороним (и ојконим) и савремени ојконим; и најзад, (3) *Будимље* као варијантни лик ојконима *Будимља*, углавном у новијим писаним изворима. Полазећи од тога да и у старим писаним изворима и у савременом живом говору овога краја преовладава форма *Будимља* — логично је претпоставити да спорадична форма *Будимље* представља запис „са стране“.⁹

Ипак, остаје могућност да су ове три именичке форме у неком периоду представљале три различита онима: *Будим* град, *Будимља* — област (жупа и епископија), и *Будимље* — село у близини Будима. Сигурно сведочанство о истовременом животу хоронима *Будимља* и ојконима *Будимља* или *Будимље* (исп. „*Vudimilja* или *Vudimile*“) представља поменути турски попис из 1485. године.

Оними са кореном буг-

Антропоними. Корен *буг-*, који се обично везује за *бугиџи* или *бгеџи* („ie. **būdh-* > slav. *bzd-*“, „п rijevojni stepen ie. *bhouth > praslav. *bud-*“),¹⁰ учествује у многим изведеним и сложеним личним именима: *Budiša*, *Budimko*, *Budimil*, *Budimir*, *Budis(l)av*, *Budivoj*, *Budman*, *Budmir*, *Radobud* и сл.¹¹ Као мушка лична имена посведочени су и облици *Будин* и *Будина* (РЈА), док је форма *Будим* посведочена само као презиме (РЈА), дакле, не и као мушко лично име.

Топоними. РЈА бележи три топономастичке вредности ојконима *Budim* на хрватско-српском језичком простору: „а) grad u Ugarskoj, б) dva sela u Hrvatskoj: jedno u podžupaniji jastrebarskoj а друго u varaždinskoj“, и исто толико вредности изговорне варијанте са финалним н м. м: *Budin* m „Ime mjestima, ispredi *Budim* [...]“, б) U hrvatskom primorju kod Bakra mjesto na kom je bio vinograd XV i XVI vijeka [...] с) ņeko mjesto u Slavoniji u požeškoj županiji“. Топоними *Будим*, *Будин*, *Будимља* и сл. бележе се и на другим странама.¹²

У подлози савремених сателитских снимака бележе се три потврде онима *Будим* на српском језичком простору: 1) брдо на ободу Книнског поља, 2) брдо у Босни, и 3) у топономастичкој синтагми *Будим до* (Босна).

⁸ Уп. „По предању, Будимља се звала Будим-град, а остаци тога старог града су на брду Градац“, Томовић, *нав. дело*, н. 13.

⁹ Аутор текста *Будимљански архијереји... наш ојконим скоро доследно употребљава као да је Будимље* (ср. р.), а не *Будимља* (уп. „у Будимљу“, 23).

¹⁰ Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, JAZU, Zagreb 1971: *bdjeti*. Иста се основа етимолошки повезује и са *биџи*, *Этимологический словарь славянских языков*, Академия наук СССР — Институт русског језика, Москва 1974 — (Эсся): *Vudimigrъ*.

¹¹ В. М. Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Matica hrvatska, Zagreb MMVI; Пешикан, *нав. дело*, 123; Skok, *нав. дело*, *bdjeti*.

¹² В. О. Иванова, *Речник на топонимите во областа на сливој на Брејалница*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 1996: *Будица*; М. Detelić, *Epski gradovi*, Beograd 2007, 75; М. Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljopisnih imen*, Ljubljana 2009: *Budanje*.

Мотивација

Властито име као могућа мотивна реч. Мотивна основа ојконима *Будим* и *Будимља* најчешће се проналази у антропонимима са секвенцом *буг-* у првом делу сложених имена.

Топоними *Будим* и *Будимља* тумаче се као посесиви изведени од антропонимске основе, односно од непотврђеног „архаичног хипокористика *Будим* (: *Будимир*)“ старим суфиксом *-јв*:¹³ *Budim-jv (grad) > *Budim*,¹⁴ односно *Budim-ja* (*žura* или *vasv*) > *Budimlja*.¹⁵

Топоним *Будин* / *Будим* гдетде се тумачи и као посесив изведен суфиксом *-инь* од основе хипокористика *Буга* / *Буго* (*Bud-inь > *Budinь*), уз накнадну алтернацију *н* / *м* у финалној позицији.¹⁶

Апелатив као могућа мотивна реч

Према Ђ. Даничићу, *Будимља* је „od korijena od kojega je *buditi*, tako da je značenjem kao straža, stražište“.¹⁷ Он, дакле, подразумева неантропонимску основу *bud-* у изведеници са значењем 'стража, стражиште', мада је у оквиру исте мотивације замислива и мотивна реч способна да преузме улогу антропонима, тј. да буде надимачки назив лица по делатности (значењем као 'стражар(и), стража').¹⁸ На такву се мотивацију упућује и у вези са топонимом *Будица* у Македонији, који „живи со остатоци од стара населба *Будин*“. Указује се, притом, на лексему „*буга* 'барака, колиба'“, којој се паралела налази у „ром. *буга* 'шумска колиба (куќичка)“ и у рус. „*бугка*, *буга* 'стражарница“.¹⁹ Руско „*бугка* 'сторожка“, М. Фасмер, међутим, не повезује са словенским глаголским коренима *bud-* (*будиџи*) или *bъd-* (*дгеџи*), па ни са семама типа 'стражарити', 'бдети' или сл., већ са „ср.-в.-н. *boude* 'шалаш', 'палатка“.²⁰

У вези са овим смером трагања за могућом мотивацијом онима *Будим*, као сасвим регуларан полазни (доонимски) лик указује се пасивни партицип презента, који се од глагола IV презентске врсте у старословенском језику образовао помоћу завршетка *-итъ*:²¹ дакле, *bud-итъ“ Управо се та форма могла везати како за оне који имају предиспозицију да буду „будими“

¹³ А. Лома, у: Detelić, *nav. delo*, 75.

¹⁴ Словенско *Будим* је у имену града у Мађарској претходило мађарском *Buda*. А. Лома, *Ороним Инок и њроблем секундарне једине у словенској ѿононимји*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLII (1999) 52. Вероватним се чини да је и ониму *Obuda* (део Будимпеште на падинама Будима, в. Detelić, *nav. delo*, 76–78) могао претходити словенски оним **O-budim-(b)je*, као назив за подграђе Будима.

¹⁵ О томе в. Лома, *нав. дело*, 52; Пешикан, *нав. дело*, 123.

¹⁶ Тако Skok, *nav. delo: bdjeti*; Иванова, *нав. дело: будица*; Snoj, *нав. дело: Budanje*.

¹⁷ RJA: *Budimlja*

¹⁸ Уп. оним „*Врайар* као средњовековни назив за тврђаву која контролише неки теснац“, Лома, *нав. дело*, 53.

¹⁹ Иванова, *нав. дело: будица*.

²⁰ М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I, Москва 1986: *бугка*. Фасмер одбацује претпоставку да нејасно му руско „*бдын(в)* 'языческий намогильный памятник“ (ст. рус. *бдынъ*) може бити етимолошки повезано са српским *бадњак* и буг. *бѣдник*, „которые относятся к *bъdѣти* 'бдеть“²¹, *исѣо: бдын(в)*. У контексту наше теме важно је напоменути и то да су семе 'пробудити се', 'приметити', 'сазнати', 'разазнати' или сл. садржане у многим етимолошким паралелама стсл. *бѣдѣти*, в. *исѣо: бдѣть*.

²¹ О томе П. Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975, 168; R. Večerka, *Staroslověnština (v kontextu slovanských jaziků)*, Olomouc, Praha 2006, 192. Партицип презента пасива се употребљавао и у „служби обичног придева, при чему се срећу облици на *-оъ* и, нарочито, на *-иъ* без обзира на глаголску основу“, С. Николић, *Старословенски језик*, Београд 1978, 202.

(да буду будни, опрезни и сл.), тако и за локалитет који пружа могућност да се они што су на њему *буде*, тј. да буду „будими“ — да буду способни да примете и разазнају опасност и да на њу брзо реагују.²² Као „архаични остаци стања које је претходило образовању категорије пасивних партиципа презента у старословенском језику“, тумаче се придеви *лаком* и *ийиом* у српском језику,²³ при чему се запажа да пасивни партиципи презента, који се убрајају у тзв. *нецесийийивне йридеве*, „одговарају истим придевима начињеним помоћу суфикса *-ив* и *-љив*“.²⁴ Ти се придеви у српском језику изводе, поред осталог, и од основа имперфективних глагола (исп. *ломљив*, *расйељив*, *видљив*, али и *неизрецив*, *неизлечив*, *сйављив* и сл.).²⁵ Као паралеле придевима са тим суфиксом, у српском се језику бележе и потврде форми са *-им*: *нейобедим*, *нейовредим*, *видим*, *невидим*, *нейошйижим*, *неосвојим*, *казним*, *нейодерим*, *необорим*, *неойросйим*, *неустрашим*, *нейошрешим* (исп. именице *йобрайим*, *йочим*, *йосесйирима*).²⁶ Однос типа *видим* и *видљив* би се могао тумачити као сведочанство некадашњег разликовања израза за могућност (*видим*) од израза „својства“ (*видљив*), односно као сведочанство да су се изрази за овремењену (ситуативно условљену) могућност у српској језичкој свести изједначили са неовремењеним изразима „својства“ — тј. са придевима изведеним од истих глагола суфиксом *-ив/-љив*.²⁷ Губљење пасивног партиципа презента би се могло схватити као сасвим логичан исход такве неутрализације.

На овакву могућу мотивацију онима *Будим* и *Будимља* упућује и први смисао непрелазног глагола *бгјеџи* издвојен у РЈА (*bdjeti*): „u pravom smislu, budan biti, ne spavati, i to ili ne mogući zaspati ili radeći što kad bi bilo vrijeme spavati, osobito čuvajući što noću“. При оваквој би се мотивацији морала, дакле, претпоставити дотопономастичка и полазна топономастичка форма **budimi* ’они који се лако буде (који брзо мисле и реагују)’ / ’место на коме бораве „будими“‘. (Полазећи од овог, указује се могућност да и посведочено презиме *Будим* по типу мотивације одговара презименима *Ковач*, *Глумац*, *Лујар* и сл.). Сингуларизацијом полазног двосмисленог онима **Vudimi* ’људи названи по једној способности’, ’место на коме бораве „Будими“‘ (уп. ојкониме типа *Ковачи*, *Винарци* и сл.)²⁸ добило би се *Будим* (’град, локалитет са јасним границама’, исп. *Будим ірад* у народном предању), као што би се од

²² Овај партицип је у вези са „одговарајућим облицима помоћног глагола *бџити*, *бџкати*“ служио за грађење пасива (*исйио*), односно служио „k tvořeni opisného pasiva, jednak samostatně ve funkci přívlastkové a doplnkové“, *Večerka, nav. delo*, 192.

²³ Ђорђевић, *нав. дело*, 168.

²⁴ *Исйио*, 169.

²⁵ Сматра се да је старословенски партицип презента грађен, „по правилу, од имперфективних прелазних глагола“, *исйио*, 168.

²⁶ М. Николић, *Обрајини речник срјскоја језика*, Београд 2000.

²⁷ Статус „придева“ типа *видим* РСАНУ одређује као „цсл.“ и објашњава помоћу придева на *-ив / -љив* („в. *видљив*“), иако у делу донесених потврда *видљив* није права замена за *видим*. Тако је у Његошевим стиховима „Ти, божество превисоко, | које живиш у простору, | ... у зракама сјајна сунца, | нам видимо невидиму, | ти свачему живот дајеш“. Овде се „нам“ (: ’ја, ми, човек’) одређује као *видим* — онај ко има могућност да види, поседује чуло вида (о разлици актив — инактив, коју у српском језику још увек унеколико чувају лексички парови типа *йледайи* и *видеји*, в. Ј. Г. Мејџор, *Знайи и семанйички йримийив ’знайи’ у дијакхроној йерсйекйиви*, Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика, Београд 2006, 85–92), док се *Он* одређује као онај ко има способност да је човеку („нам“) *невидим* (’невидљив’). Слично је и у примеру „Из корена аријанске јереси, која је по видимом, уништена била [...]“ (РСАНУ: *видим*) — где би форми *видим* више одговарао смисао савременог ’виђен’ (’по виђеном’, ’по оном што се могло / може видети’), него ’видљив’. Иако се ове форме заиста могу тумачити као црквенословенизми (рускословенизми), подлога за лакоћу њихове примене је морала стајати у изворној језичкој свести.

²⁸ Релативно честа формална подударност ојконима и мушког етника (нпр. ојк. *Шанййаровац*, етн. *Шанййаровац*) повезана је са некадашњом племенском организацијом насеља, што је за последицу имало то да се

исте мотивне речи, са вредношћу антропонима надимачког порекла, посесивним суфиксом *-јъ* (*-ја*) регуларно извело *Будимља*.²⁹ Замисливо је, дакле, да је посведоченом хорониму *Будимља* претходио (а потом паралелно са њим живео) ојконим *Будим* 'град — утврђење на врху брда': да је форма *Будим-ја* примарно значила 'простор који припада „Будимима“ (који је под њиховом контролом, влашћу)' — *Budimlja žira.

Смисао 'село испод Будима, које потпада под Будим, тј. припада (у географском смислу) граду Будиму', тражио би неутрумску форму *Будимље*, са тзв. збирним *-ъје* у својој структури. Дакле, поред могућности да је *Будимље* (село) неаутентична варијанта примарног *Будимља* (модел *Буковче* < *Буковча*, в. нап. 29), стоји могућност да је *Будимље* примарна форма имена данашњег села. Оним *Будимље* је могао бити замењен са *Будимља* након губљења хоронимске вредности тога онима, тј. у време када је форма *Будимља* престала да живи као обласно име.

Замисливо је, дакле, да су у неком периоду истовремено живела три вишеструко повезана онима: (1) ојконим *Budim* 'град — утврђење на врху брда'; (2) добро посведочени хороним *Budimlja*, са примарним значењем 'жупа, тј. простор који у посесивном смислу припада „Будимима“ (жители Будима)', и (3) ојконим *Budimъје 'село које непосредно потпада под Будим, тј. у географском и сваком другом смислу припада Будиму'. Поред осталог, тиме би се објаснио како данашњи ктетик од *Будимља* (*будимски*, в. 1.3, уп. *ѿморавски* : *Поморавље*), тако и рано посведочена колебања те форме.

Суфикси *-јъ* и *-ъје*. Суфикси *-јъ* и *-ъје* уобичајено се тумаче као два суфикса: *-јъ* као придевски посесив, а *-ъје* (*-је*) као именички неутрумски суфикс којим се граде збирне и глаголске именице. У науци је запажено да суфикс *-јъ* служи „за tvorenje posjedovnih pridjeva od apelativa koji označuju živo i od ličnih imena“,³⁰ али је остало незапажено да се све прозирне изведенице са овим суфиксом по правилу тичу квантитативних ентитета (никад се не тичу оног што је по себи дискретно). Таквим се речима именује или оно што се протеже у времену и простору (властита имена јединица у простору и времену типа *Бања Лука*, *Добрања*, *Кнешиоље*, *Јелење...*, *Ивањдан*, *Никољдан*, *Михољдан* и сл.), односно оно што је протежно у физичком и метафизичком смислу (именице типа *ѿље*, *море*, *млађ*; *душа*, *воља*, *жеља* и сл.). Показује се, дакле, да су предмети којих се тичу изведенице са старим суфиксом *-јъ* у основи исте категоријалне природе као и они који се именују изведеницама са и данас живим суфиксом *-је* (тзв. збирно *-ъје*), типа *цвеће*, *ѿруће*, *дрвеће*, *камење*; *рођење*, *рађање*, *учење*, *ускрснуће*, *ѿошићење*, *веселе* и сл. (исп. „збирно“ *млађ* или *браћа* са старим „посесивним“ *-јъ*). Као што изведенице са *-јъ* почивају на неком виду посесије над предметима квантитативне природе, тако се и по себи квантитативна збирност на појмовном плану може схватити као неки вид припадања: *ѿрње* се може схватити као 'небројано или небројиво мноштво трнова придружених јединици *ѿрн*'.

Двострука (формална и категоријална) повезаност суфикса *-јъ* и *-ъје* препознаје се и по изостанку, односно по нарочитом смислу множине именица са овим суфиксима: њихова иста категоријална природа (квантитети) препознаје се по томе што оне или немају множину (множина им не може бити смислена), или им множина, ако може бити смислена, подразумева више различитих ентитета дате врсте (*мора*, *жеље*, *ѿошићења*), а не више „истих“ ентитета (уп. *зечеви*, *јабукe*, *оловке*). То говори да не може бити битне разлике између

„просторна 'идентификација остварује према људима, а не према локалитету“, П. Шимуновић, према Ј. Радић, *Тойонимија Белице*, Ономатолошки прилози XVI (2004) 69, о томе и на 54, 88.

²⁹ Уп. ојкониме типа *Црнче* / *Црнча* (: црнци), *Винорача* (< *Vinarča*) (: винарци), *Вољавче* < *Вољавча* (: ваљавци), *Буковче* < *Буковча* (: Буковци), в. Радић, *нав. дело*, 46–47, 56–59.

³⁰ Skok, *nav. delo*: -j.

тзв. збирног, по себи неутрумског именичког *-вје (-је)*, и неутрумске форме придевског посесивног *-јъ (-је)*.

Немогућност разликовања једног од другог *-је* (збирно *-вје* и посесивно *-је*) показују се, поред осталог, и у томе што поједини истраживачи у истим изведеницама једном препознају „baltoslav., sveslav. i praslav. pridjevski sufiks“ *-јъ* (нпр. *Slovinje, Podrinje, Podunavlje, Zagorje*),³¹ а други пут *-је (-вје)* као „praslav. sufiks za neutra“ (*Podrinje, Podunavlje, zagorje, Prigorje, Slovinje*).³² У приступу неутрумском *-је* ваља имати у виду појаву да у језичким системима са три именичка рода у процесе директног (функционалног) поименичења иду управо придевски неутруми, и то изван и независно од синтагматских (придевско-именичких) конструкција. Та је појава видна како у апелативној лексици (исп. *добро, зло, златио*),³³ тако и у топонимији.³⁴

Дуго чување границе на морфемском споју могло је код збирних именица (*цвет-вје*) бити повезано са разлозима семантичке (психолошке) природе, што се огледа у творбено-морфолошком статусу појединих изведеница овога типа (нпр. *браћа* — збирна именица, и истовремено множина за *браћу*), или у њиховој тесној функционално-семантичкој повезаности са морфолошком множином (*цвети : цвети-ов-и*). Основне примере којима се у српској граматици илуструје тзв. суплетивна множина чине управо збирне именице: човек — *људи* (старо *људ-је*), брат — *браћа* (< *brat-ja*), дете — *деца*, теле — *шелаг*, дугме — *дуимаг* (/ *дуимеша*), и сл.

Најзад, у прилог могућности да је Будимља „*od korijena od kojega je buditi*“ иде положај Граца на Лиму, брда на коме је по предању био Будим-град. У литератури се то „неприступачно купасто узвишење (842)“, на коме „постоје рушевине утврђења са два бедема“, описује као простор „подесан за контролу и заштиту полимског пута“.³⁵

*

Наведене могуће мотивације онима Будимља остају, ипак, на нивоу хипотезе и разумљиво је да се ниједна од њих не може са потпуном сигурношћу ни прихватити ни одбацити. Потребна су даља, вишесмерна истраживања овога топонима, која, како је то често у топонимастици, могу дати одговор на многа суштинска питања српске историје. Једно је, ипак, сигурно: више пута посведочено народно предање о постојању Будим-града на брду Градац близу данашњег села Будимља указује на то да би се иза бројних помена града Будима у српској народној епизици³⁶ делом могао крити и овај јужни, а не само онај северни Будим.³⁷ Поред онима Градац, спомен на тај *iprag* чува место *Шехер (Шер)* у Будимљи, некад подграђе града на Грацу, и ојконим *Запрађе*.³⁸ На некадашњи велики значај и богатство овога краја указује податак да је краљ Милутин епископу будимском, у замену за село Будимљи су-

³¹ *Истѿо*.

³² *Истѿо: -је*.

³³ А. Белић у основици таквих, али и других „неправих именица“, препознаје „значење: 'оно, нешто, све — борово, буково, баново, дедово'“, А. Белић, *О језичкој њприроди и језичком развијѿку*, Београд 1999, 46.

³⁴ О придевским неутрумима у топонимији в. Радић, *нав. дело*, 207–210.

³⁵ Томовић, *нав. дело*, 69.

³⁶ Detelić, *нав. дело*, 75–76.

³⁷ Име угарског Будима је у старосрпском језику потврђено најпре као *Vudinъ* (1414. године), а од 1502. године бележи се као *Vudinъ*, Detelić, *нав. дело*, 75, А. Л. Процват угарског Будима и његово издвајање од других градова на простору Угарске отпочиње у другој половини 15. века, *истѿо*: 76–78.

³⁸ Томовић, *нав. дело*, 69.

седно Горажде, „дао право да убира црквени доходак — бир, по целом подручју Гацка и Пиве“.³⁹ Поред тога, овдашњи Будим је смештен у центру српске „епске територије“, он је од најстаријих времена био у саставу српске државе, и у тој су се области налазили поседи најважнијих српских црквених властелинстава (Хиландара, Жиче, Бањске, Дечана и Богородице Градачке).⁴⁰ Кад народни певач каже „Он се диже у града Будима“ (37 потврда) или „Испод града дијела Будима“ (19 потврда) или сл.⁴¹ — то „диже се“ (и то „испод града“) би био сасвим примерен израз у односу на лимски Будим из народног предања. О томе да је народни певач ређе мислио на онај „равни Будим“ (уп. „Он ми иде у равна Будима“, 1 потврда) посредно говоре и сасвим ретки помени том Будиму суседне Пеште (укупно 6) у нашој народној епици.

³⁹ *Исџо*.

⁴⁰ *Исџо*, 66.

⁴¹ Detelić, *nav. delo*, 75–76.

THE ONYMS *BUDIM*, *BUDIMLJA*, *BUDIMLJE*

Jovanka Radić

The paper discusses the motivational basis of the *Budimlja* onym, during which process we took into account the folk tradition of the city of *Budim* („Budim grad“ — Budim city) on top of Gradac Hill near the present-day village of Budimlja. The onyms *Budim*, *Budimlja* and *Budimlje* are viewed as related forms, i.e. as the names of spatially (and conceptually) linked, clearly defined or indefinite geographic zones. Special emphasis was placed on the noticed possibility that the onym stem reveals the passive present participle of the verb *buditi* (*se*) — wake (oneself) up-known in Old Church Slavonic (and Russian): *bud-imъ 'one easily awakened' (quick-thinking, quick-reacting), "awakable." We also focused on the proof of the remnants of that verb form in Serbian. The parallels *vidim* and *vidljiv* can be interpreted as the testimony of the ancient difference between the expression of possibility (*vidim*) and the expression of "property" (*vidljiv*), subsequently neutralised in the Serbian language feeling. The paper also puts forth and explains the possibility that the three onomastic forms at some stage may have stood for three toponyms (*Budim* — city, *Budimlja* — region, sometime district and eparchy, and *Budimlje* — village), with the same root and different, but interdependent motivation. In the section dedicated to the derivational structure of the secondary forms *Budimlja* and *Budimlje*, we point to the close categorial relation (or equality) of the Proto-Slavonic suffixes *-jъ* (n *-je*) and *-vje* (> *-je*).